

I глава

ФИЛОСОФИЯТА КАТО НООСФЕРНА МЕТАФИЗИКА И НАУЧНАТА РАЦИОНАЛНОСТ

1. Науката за ноосферата като метафизика

В учението за ноосферата логиката е наука за логосните форми на мислене и битие. На съвременния етап от развитие на собствената си рационалност обществото се нуждае от изработване на оригинална метафизика на социалния процес. Днес възниква необходимостта от оптимизиране на неговото рационално взаимодействие с природата (земна и космична) и от усвояване на последната при отчитане на екологичните¹ проблеми, касаещи бъдещето на живота и най-висшата му рационална форма. Това от своя страна обуславя вземането на съвременни мерки за тяхното рационално разрешаване. Социалният прогрес е немислим без оптимизиране на жизнено необходимата рационализирана среда. Нейното запазване, възпроизводство и разумно управление с оглед на настоящото и бъдещото съществуване на човечеството (в съответствие с настоящия и потребностите на бъдещия прогрес) имат непосредствено отношение към теоретичното мотивиране на метафизичните основания на човешката разумна дейност и връзката ѝ с истинното битие на разума. Възникналите глобални проблеми обуславят нарасналия интерес към учението за ноосферата и отразяват именно този качествено нов етап във взаимодействието на обществото и природата, при който разумната творчески преобразуваща човешка дейност се оказва решаващ фактор за обезпечаване на метафизиката на социалния прогрес,² в съпоставка с логосната природа на Универсума.

Днес е необходимо ноосферната метафизика да се легитимира чрез науката за ноосферата, за да придобие реално битие в социалната рационално екологична дейност. В повечето случаи, както отбелязва Жан-Франсоа Лиотар – “наука, която не е открила своята легитимност, не е истинска наука и изпада до най-ниското ниво, това на идеологията или става инструмент на властта ...”³. “Ерозията” на съвременното научно знание се проявява в спекулативната игра, разхлабваща “енциклопедичната завръзка, в която всяка наука трябва да открие своето място ...”⁴. Именно науката за ноосферата като метафизика разкрива такава възможност за обединяване на частнонаучното знание в ново системно единство, което ще анализираме по-нататък.

Развитието на обществото и развитието на природата се осъществяват относително самостоятелно, но в системата на ноосферата те взаимно се обуславят и взаимно се проникват, което с още по-голяма настойчивост налага необходимостта от обосноваване на науката за ноосферата като метафизика. Ноосферата включва в диахронен план тенденцията за непрекъснато усъвършенстващо се единство между обществото и природата чрез научната рационалност. В синхронен план ноосферата обхваща тази социална дейност, която преобразува целенасочено и разумно природата в съответствие с оптималното ѝ развитие, а заедно с това и на самото общество⁵. Ноосферата без Бог-Син (Логос) не е рай на Земята, а “Райх”, т.е. фашизъм, социализъм и комунизъм, взети заедно. Най-висшата форма на “Райха” – комунизмът като глобален тоталитаризъм на Земята е анти-ноосфера (т.е. антилогосна форма на битие, битие на антихриста, Яхос, Яхве, Йехова, Велзевул).

Развитието на науката днес, включващо в себе си историческото развитие на човешкия разум и неговата познавателна дейност, се обръща към нейните действителни (а не мними) ценностни основания, което още веднъж потвърждава необходимостта от изграждане на ноосферна метафизика като наука за Универсума.

Характеризирайки историческите етапи в развитието на науката като културно явление, К. Ясперс обосновава единни критерии за оценка на науката: познавателните методи, достоверността и общозначимостта. Истинното научно знание е свързано

с осъзнат и рационално прилаган метод, посредством който то се придобива. Благодарение на него (метода – б. а.) знанието може да бъде метафизически обосновано и да се посочат възможните му граници. Като най-характерна черта на съвременната наука К. Ясперс посочва нейния универсален дух, т. е. превръщането ѝ в глобално планетно явление⁶. То е невъзможно обаче без отчитане на диахронния аспект на науката, свързан със “запаметяване и откривателство” и очертаващ “един принципно кумулативен процес”⁷. Диахронният подход всъщност легитимира ноосферната метафизика като наука и необходимостта от ноосферно единство на знанието. В този смисъл ноосферата е системообразуващ фактор при взаимодействието на обществото и природата и обуславя осевото време на историята, снета в настоящата глобална социодинамика, която все повече се рационализира.

Глобалните екологични проблеми (засягащи човешката рационалност), пред които е изправено обществото (да съхрани и да възпроизвежда своята жизнена среда)⁸, намират най-ярък израз в необходимостта от разработване на науката за ноосферата като метафизика. На нея основателно се възлагат надежди да послужи като мотивационна основа при управление на взаимодействието между обществото и природата с оглед решаването на редица жизненоважни глобални проблеми на човечеството.

Ноосферата, като система с доминираща рационалност, в най-общ план включва взаимно обусловеното развитие на обществото и природата. Тя представлява такова екологично ориентирано рационално взаимодействие между общество и природа, в което научната разумна дейност се оказва структурираща и управляваща по отношение на неговото бъдещо развитие. В тази връзка понятието “ноосфера”⁹ отразява именно такова взаимодействие между обществото и природата, което започва да зависи във все по-голяма степен от научноорганизираната човешка дейност. Разумната научнообоснована човешка ноосферна дейност започва да се превръща в главен фактор, който влияе върху глобалното динамично равновесие на системата “общество – природа” от гледна точка на осевото време. Именно необходимостта от ноосферна метафизика най-ярко потвърждава евристичността на понятието “ноосфера”.

Идеята за човечеството като “нова геологична сила” се разработва от В. И. Вернадски (1863 – 1945) в неговите лекции, прочетени в Сорбоната през 1922 – 1923 г. Той не въвежда понятието “ноосфера” в Сорбоната, а го употребява значително по-късно (през тридесетте години на нашия век) в смисъл, който не противоречи на неоплатоническата ноология, но е в традициите на Православието.

Идеите на В. И. Вернадски за ноосферата се възраждат днес с нова сила във връзка с възникналите глобални екологични и апокалиптични проблеми в нов контекст и в съответствие с изискванията на новите научни постижения. Обосноваването на ноосферната метафизика има отношение към евристичните идеи за необходимото диалектическо единство на естественонаучно и философско знание, и изграждането на такава светогледна система, която определя практическото изменение и управление на взаимодействието между обществото и природата в съответствие с християнските ценности. Но най-забележителното в учението на В. И. Вернадски за ноосферата е това, че неговите мисли съвпадат с някои страни от схващането на неоплатониците за ноологията като метафизика.

2. Идеята за единство на общество и природа и изграждане на теорията за ноосферата като ноология

В наши дни се изяснява ролята на човешката съзнателна дейност както за формиране на социалните структури, така и за обосноваване на системата “общество–природа”. В това отношение “гражданското общество” (което досега не само че не е успяло да разреши противоречието между човека и природата, а напротив, го е задълбочило), се оказва исторически ограничено и неспособно да даде необходимата нравствена основа за бъдещо оптимално взаимодействие между обществото и природата. Тоталитарното антилогосно общество обхваща преди всичко сферата на материално общуване между хората и разкрива висша степен на експлоатация при производството на средствата за живот.

Съсредоточено преди всичко в сферата на материалната ценностна система, то моделира и съответно талмудистко потребителско безправствено отношение към природата и себеподобните.

“Гражданското общество” (което подчинява хората на обстоятелствата) противостои все още на “универсалното християнско единство на хората”. Последното създава условия за излизане извън ограниченията на първото, за глобална екологическа дейност. Универсалното новозаветно общуване на хората съдейства за разгръщане на тяхната творческа активност, която намира израз и в научното постигане на Универсума, като метафизика на природата. Християнското планетно единство на хората, осъществено благодарение на универсалната наука, В. И. Вернадски нарече ноосфера¹⁰. “Човечеството, взето като цяло, става мощна геологическа сила и пред него, пред неговата мисъл и труд се поставя въпросът за преустройството на биосферата в интересите на свободомислещото човечество като единно цяло... Идеалите на нашата демокрация вървят в унисон със стихийния геологически процес, със законите на природата, отговарят на ноосферата.”¹¹ Тази мисъл на Вернадски се потвърждава не само от съвременните социално-екологически процеси, но тя свидетелства за диахронното и синхронното информационно единство между историята на обществото и историята на природата. Нещо повече – историята на обществото, неговото настояще и бъдеще се оказват динамически зависими и съподчинени на неговото ноосферно единство. Последното е критерий за целостта на системата “общество–природа” или за нейното разпадане. В този смисъл теорията на ноосферата е призвана да обоснове ценностната парадигма на глобалното ноосферно единство, да разкрие неговите граници и параметри. Теорията на ноосферата изгражда подстъпите към ноосферната метафизика като метафизика на Универсума. Планетното единство на универсално взаимодействащите си посредством науката хора се отнася към космичната природа по качествено нов начин, характеризира истински човешкото битие, имащо за основа разума като Универсум на християнския Логос. Така в действителност е възможен скокът от царството на необходимостта в царството на свободата.

Ноосферното логосно човечество е способно да осигури истинската свобода на човешката дейност. Тя се превръща в

реалност чрез всеобщата универсална планетна свобода на всеки поотделно, свързана с Универсума на духовното богатство. Само така става възможно новозаветното духовно (ноосферно) единство на хората. В противен случай "свободата" поражда вражда, войни и разруха и по думите на Дж. Оруел се превръща в робство. Благодарение на ноосферното единство богатата могат да се ползват справедливо, т.е. всичко, което е създадено от хората според принципа на достатъчната необходимост. Излизайки извън ограниченията, които налага материалното производство в гражданското общество, по силата на своята действително свободна ноосферна творческа дейност човек става съпричастен на световната новозаветна култура като единен планетен процес. Точно такава свободна разумна творческа дейност (в планетен мащаб) в качеството ѝ на екологизирана наука В. И. Вернадски определя като ноосфера, т. е. този качествен етап на взаимодействието между обществото и природата, който разкрива не само необходимостта от неговото разумно регулиране, но и от глобалното му управление в съответствие с логосната природа на християнските принципи.

Качествено новият логосен аспект на взаимодействие между обществото и природата, неговото ноосферно битие, обуславя и необходимостта от нова теоретична интерпретация, адекватно отразяваща новото битие – ноосфера. То разкрива завършеното същностно единство на битието на човека с битието на природата като надприродно, надсоциално – новото ноосферно новозаветно качество на човека. Подобна метафизика на природното битие като осъществен логосен хуманизъм на природата намира съсредоточение в системата на ноосферата като сфера на универсалната (любомъдра) разумност.

Ноосферното логосно единство на хората осигурява оптималното диалектическо единство на природно и социално, тяхното претворяване в ново качество (и съответно неговото управление). В това двуединство новозаветният човек се разкрива от една страна като битие на природата, а природата – като битие на човека роден отново по дух. Всъщност тук се очертават две равнища на битие на Логоса (Словото): а) човек като битие на природата и б) преобразуваната от него природа. Налице са и три равнища на битие на човека: а) природно, б) социално и в) метафизично (логосно).

Такъв подход при обосноваване същността и спецификата на ноосферата се оказва твърде евристичен. Нейната динамика и функциониране, обединяващи както трите равнища на битие на човека, така и начина на тяхното взаимодействие (в синхронен “срез” между отделните структурни йерархични равнища и в диахронен – между основните), обуславя характера на тяхното бъдещо развитие. Посредством ноосферната човешка дейност двуединното битие на природата и човека придобива ново същностно измерение, което става предмет на теорията на ноосферата. Благодарение на съдържащите се в нея евристични моменти (вследствие на това, че самото ноосферно битие е носител на осево време) тя може да послужи и като критерий за установяване степента на разумното включване на природата в социалната динамика и степента на оптимално обратно въздействие на обществото върху природата (т.е. благодарение на нея става възможно установяването на границите и действителното реализиране на самата ноосфера). Метафизиката става критерий за практиката. Впрочем тази теза все по-убедително се потвърждава от съвременната наука и глобалните проблеми, които тя трябва да решава в съответствие с природата на Универсума. Новата ценностна ориентация на хората към логосното ноосферно общуване изисква на свой ред създаването на онези форми на екологична практическа и теоретична дейност, които да оптимизират взаимодействието между обществото, природата и човека. Те обуславят съответно необходимостта от изграждането на екологично ориентиран светоглед. Именно такъв светоглед е способен да мотивира целевото състояние на системата “общество–природа” от гледна точка на ноосферната свобода като битие на истината. Необходимостта от обосноваването на подобен тип екологична дейност днес намира израз в потребността от създаване на теория на ноосферата, основаваща се на метафизиката на научната рационалност.

Основни принципи на ноосферната методология са историческият (отчитане на осевото време на историята) и принципът на генетичната приемственост, свързана с осевото време на земния живот. Те се реализират като структуроопределящи елементи в организацията на ноосферното единство на хората, върху основата на което е възможно целесъобразното разумно управление на

природата. Ноосферното новозаветно планетно единство на хората е качествен скок в развитието на обществото на Земята и неговото взаимодействие с природата: то обуславя необходимостта от нова методология на природоползване. Ноосферният аспект в развитието на обществото разкрива новото самосъзнание на собствената си история като част от логосната историята на планетата. Подобен процес адекватно намира отражение в съвременната наука като ноосферна метафизика. Във връзка с това ноосферната теория разкрива естествената физическа и метафизическа основа на ноосферното бъдеще на човечеството, степента на овладяване и управление на процесите на земната природа и християнските духовни основания на възможната социална форма, при която тази степен е постижима. Посредством теорията на ноосферата може на практика да се реализира ценностно-екологичният аспект на диалектичното логосно единство между обществото и природата в глобален мащаб.

Човешката история в контекста на ноосферата се проявява като история на ойкоса (дома) и неговото битие, където човек (обществото) е преживявал, творейки своето битие. В зависимост от господстващия модел на света (геоцентричен или космичен) човешката история придобива такива видове практика, които обуславят отношението към природата — например като към работилница на “зидарите, които отхвърлиха камъка”. Последното се характеризира с грубо потребление, разрушаване на жизнената среда и логосните (новозаветни) духовни ценности. Вътрешният ойкос характеризира същностната природа на човека, а външният — естественото богатство на средствата на труда. Ако вторият намалее за сметка на първия, налице е процес, който води до екологическа криза. Оказва се, че човек е обречен да “изяжда” себе си, трудейки се за “богоизбраните” (т. е. сатаноизбраните “строители”). Същевременно екологическата криза обуславя все по-видимото намаляване на средствата за живот (земя, вода, въздух, хляб и др.). Посредством човешката разумна дейност природната действителност се сменя в социодинамиката. Този процес дава възможност да се обоснове качествено определеното равнище на включването на природата в човешката дейност — ноосферно или антиноосферно, посредством ноосферата или антиноосферата на тоталитаризма. Друго равнище представлява

начинът на взаимодействие между обществото и неговата ноосфера. От гледна точка на съвременните глобални проблеми на преден план излиза управлението на включването на природата в социалната действителност. Във връзка с това теоретико-методологичните проблеми на ноосферната метафизика придобиват особено значение за социалния прогрес и неговото бъдеще в съответствие с имагинерното време.

Посредством своята творческа дейност, преобразуваща природата, човек става съпричастен на нейната динамика и развитие в такава степен, в каквата, отразявайки адекватно законите ѝ, я познава и екологично мотивира тази дейност. По такъв начин природните закономерности придобиват ново битие в качеството на наука, изкуство, морал¹², стават “втора” природа на човека. Преобразуваното природно битие (под формата на ценности) се превръща в основа на бъдещото си възпроизводство (чрез науката и т.н.), а заедно с това и на екологизираните и екологизиращите социални процеси. Тази диалектика определя и наличието на ноосферното битие на човека (или неговото отсъствие)¹³.

Философските учения за обществото днес трябва да отчитат метафизиката на екологичната връзка между производството и историческата необходимост. Игнорирането на материалното производство от екологичния аспект на цялостния исторически процес всъщност довежда и до изключването на взаимоотношението между обществото и природата от историята и до невъзможност за изграждането на правилна методология на природоползване и истинна метафизичност на духовното битие.

Структуроопределящ елемент, посредством който природата придобива битие в диалектиката на обществото и чрез който се осъществява не само приемствеността между природно и социално, но и възможността за тяхното разумно управление, е човекът. Той обединява в себе си едновременно природната необходимост от развитие и социалната действителност – производството на новозаветни материални и духовни ценности. Посредством тях природната действителност преминава в ново качество на осевото време. Създава се нова природа – преобразуваната от човека, която приема качеството на очовечена логосна същност на природата. От своя страна последната детерминира и ново равнище на

екологично взаимодействие с природата, опосредствано от научната дейност. Това качествено ново метаравнище на взаимодействие между обществото и природата намира израз в понятието “ноосфера” и изразяваната посредством него ноосферна метафизика. Ноосферата в този смисъл е екологично организирано системно единство на природа и общество, в което преобразуваната природа е важен структуроопределящ елемент не само на настоящото и бъдещото функциониране на обществото, но и в по-нататъшното саморазвитие на самата природа. Придобила по този начин в и чрез разумната човешка дейност ново битие, природата става екологично функционираща метафизична същност на обществото. Това ново качество съответства на ноосферното ѝ битие, което по отношение на нейното самостоятелно битие функционира като инобитие.

Ноосферното битие “снема” в себе си природното и социалното битие, създавайки нови условия за тяхното саморазвитие, които намират съсредоточение в човешкия метафизичен разум и създаваната от него сфера. Така физиката (природата) става основа на метафизиката на разума като ноосферно битие. Тук диалектиката “необходимост–свобода” придобива ново измерение “свобода–необходимост”. Ето защо ноосферата не включва механично природата (която служи само като жизнена среда) и обществото (което консумира природата, взаимодействайки с нея), а обуславя съществуването на системата “общество–природа”. В този смисъл ноосферната динамика е свързана с наличие на системно единство между следните елементи: преобразуваната от обществото природа (в съответствие със собствените ѝ закони на развитие) и обществото, което има за цел управлението на взаимодействието между него и природата с оглед оптималното им функциониране както в настоящето, така и в бъдещето в съответствие с информационната природа на осевото време.

От гледна точка на осевото време на историята, единството на историята на обществото и историята на природата ноосферата е такова тяхно същностно единство, което в настоящето ги съдържа в диалектически “снет вид”, а по отношение на бъдещето – като екологична оптимизираща тенденция. По такъв начин ноосферната метафизика обединява минало, настояще и бъдеще

на системата “общество—природа”. Тя съдържа не само нормите на изучаване на нейното минало, границите на настоящето, а и целевата ориентация на оптималното ѝ развитие и преобразуване. Ето защо ноосферната метафизика, разкриваща динамиката на ноосферата, обуславя необходимостта от постоянно възпроизвеждане на нейните компоненти (обществото и природата) в ново по-съвършено качествено единство, в противен случай деградацията и саморазрушаването на самата система стават неизбежни. Изграждането на теорията на ноосферата като метафизика става необходимо условие за правилно разрешаване на съвременните глобални екологични проблеми и бъдещето на човека с оглед Истината като битие и битието като истина.

В процеса на осъществяване на ноосферното екологично, хармонизиращо единство на природа и общество нараства необходимостта от усъвършенстване на човешката творческа същност посредством екологически поставяни цели. Човек като природно същество “снема” в себе си цялата история на природата. Изменяйки и усъвършенствайки природата, той изменя и усъвършенства едновременно своята природна същност, а на тази основа и очовечената същност на природата. И тъй като човешката история в известен смисъл е подобна на палеонтологията, т.е. тя е “памет” за живота — социален и свързаното с него природно обкръжение, то жизнената история на обществото и историята на природата потвърждават още един път необходимостта от разработване на ноосферна теория като метафизика на природното и свързаното с него социално битие. В този аспект онтологията се явява гносеология и гносеологията — онтология. Ноосферната теория като метафизика, семайки на ново, по-високо равнище историята на природата и историята на обществото, е тяхно инобитие. Науката е не само истинно знание за природата, но в ноосферата тя става основно средство за екологизирано оптимизиране на природното битие. Научната рационалност се превръща в решаващ фактор за съществуването на ноосферата и нейното матафизично битие. Днес тази рационалност чрез клонирането обезсмисля традиционната еволюция.